

A. K ü n n a p
(Tartu)

SELKUPI KEELE TAZI MURRAKU KOLLEKTIIVIDE
NOMINATIIVI -l' mj (? ~ -l' met)

J. Balázs on teatavasti püüdnud leida uurali keeltest jälgi oletatavate alguurali päritoluga pronominaalsufiksiste liitumisest uurali pronomeenitüvede külge (Balázs 1973). Oletatava alguurali pronominaalsufiksiga *-t ~ *-tt varustatud pronomeni *mV üheks jäljeks peab ta samojeedi keelte korral järgmist esinemust: "Sam. jur. (CASTRÉN-LEHTISALO, SamSpr. 141-42; 195) T. -met (Pluralsuffix): kñjmet (~ kñjmi) 'die Flüsse' (ki 'Fluß')...: mī- ~ me- (Pronominalstamm) + t (Suffix), HALÁSZ (NyK. XXIV, 447) hat jur. mī, mē, mā 'was' mit twg. mā 'was', jen. mī id., ung. mi id. verbunden. Anders jedoch LEHTISALO (NyK. L, 228-229) und HAJDÚ (NyK. LX, 49-50). Das wort scheint aber letzten Endes pronominalen Ursprungs sein." (Balázs 1973 : 84-85).

Kõigepealt on siin muidugi tegemist eksitusega keele suhtes: see pole mitte "jur." (= jurakisch), s. t. neenet-si keel, vaid hoopis selkupi keel. See eksitus esineb J. Balázi vaadeldavas töös korduvalt sama allika (Castrén-Lehtisalo 1960) selkupi ainestiku korral (vt. näit. ka 134). Edasi on aga põhjust kahelda sufiksiainese -t sellises päritolus J. Balázi poolt esitatud selkupi näidetes.

On hästi teada, et selkupi keele Tazi murrak võib kasutada substantiivide nominatiivis mitmuse väljendamiseks nii sufiksit -t kui ka partiklit mj. Viimase ees seisab substantiiv tavaliselt adjektiivisufiksiga -l' varustatult. Varem oli levinud G. Prokofjevi Tazi murraku grammatika (Прокъфев 1935) mõjul arvamus, et sufiksit -t kasutatakse seejuures ainult elusate objektide ja ühendit -l' mj ainult elutute objektide korral. Samuti oli raske mõista, kuidas võidi hakata partiklit mj kasutama mitmuse väljendamiseks, sest ta on ilmselt identne sõnaga mj 'asi, miski'. Seda oli raske mõista sellest hoolimata, et teati: mj ja mõned tema käändevormid on murrakus kasutusel polüfunktsionaalse partiklina (vt. Castrén-Lehtisalo 1960 : 195; Erdélyi 1970 : 139).

Uues Tazi murraku grammatikas (Кузнецова, Хелимский, Грушкина 1980) osutab E. Helimski, et mõlemat mitmuse moodustamise viisi kasutatakse nii elusate kui ka elutute objektide korral. Uues valguses näeme ka ühendi -l' *mj* kasutamist: "...Эти сочетания имеют собирательное [sic! - А. К.] значение (и иногда могут выражать некоторое пренебрежение): *qumyl'* му "люд, толпа людей", *ijal* му "ребята, детвора", *sūryl'* му "зверье" [...] *rōl'* му "деревья, группа деревьев, лес, дрова, древесина", *mōtyl'* му "чумы, группа чумов, стойбище", *pūl'* му "камни, группа камней, каменистое место" и т. д. Это дает основания для выделения особого категориального значения числа - собирательной формы (collectiva, Coll.) [...] Естественно, что для одушевленных существительных более обычно и доминирует статистически множественное число, а для неодушевленных - собирательная форма, но вызвано это не грамматическими факторами, а скорее особенностями человеческого мышления." (169-170). Tegelikult kirjutas juba M. A. Castrén Tazi murraku kohta: "Sowohl bei Belebten als Leblosen wird ein Kollektivform [sic! - А. К.] auf *ljm*^h (*lm*^h), gebraucht, eigentlich von adj. Endung *l* mit *m*^h 'etwas': *atāljm*^h (nicht *aatālm*^h) Renntierhaufen." (Castrén-Lehtisalo 1960 : 243).

Ühendi -l' *mj* abil moodustatud vormide osutumine kollektiivvormideks hõlbustab partikli *mj* kasutamise mõistmist nendes. Nii näiteks seletub *mātil'* *mj*, mis tähendab sõnasõnalises tõlkes 'kojaline miski', täiesti loogiliselt kojarühmaks, asulaks, mitte lihtsalt kodadeks. G. Prokofjev pakkus siin sõnasõnaliseks tõlkeks kohmakat ja ebatäpset "чумовые штуки" (Прокофьев 1935: 34).

Vormi *kjlfmet* päritolukohaks märgib M. A. Castrén "Tas (linke Seite)" (Castrén-Lehtisalo 1960 : 140-141).. Edasi ta kirjutab: "Nach einer anderen Mundart von Tas (Tymsko-Karakonsk) lauten die Pluralsuffixe: Lebende: N[ominativ] -t ... - Leblose und lebende: N[ominativ] -*ljm* od. -*ljmet* ... Z.B. Pl. N[ominativ] *aatāt* die Renntiere (*aatā* Renntier) ... oder ... *aatāljm* ... " (142-143); ei selles ega järgnevates näidetes (143-144) esine tal tegelikult mitmuse nominatiivi lõpul -*lfmet*. Viimast pole ma leidnud ka teiste uurijate selkupi ainekust. Loomulikult võiks sõnal *mj* 'asi, miski' olla teoreetiliselt ka mitmuse nominatiiv **mjt*, kuid selle fikseeringud näivad igatahes puuduvat (topelttunnuseliseks kaksuse nominatiiviks on peetud vormi *mjqāqi*, mida pole

osatud teisiti rahuldavalt seletada, vt. Künnap 1971 : 22-23).

Ühendi *-l' mj* abil moodustatud kollektiivivormide nominatiivi korral pole ootuspärane mitmusetunnuse esinemine partikli *mj* lõpul. Kui M. A. Castréni nom. *-lmet : kij' - met* pole mingi eksitus, siis on kõige ootuspärasem, et ta on saadud lähtekujust *-l' mj* mitmusetunnuse *-t* abil moodustatud nominatiivide eeskujul. (Päris võimatus ei tundu ka oletus, et tegemist võiks olla vastava kollektiivi, näiteks *kij' mj* "jõeline miski = jõestik" mitmuse nominatiiviga **kij' mjt* "jõestikud".)

Et aga M. A. Castrénil esineb vaatlusaluse vormistiku korral nähtavasti vääranalüüsi, osutab tema järgmine mõttekäik: "Hos livlosa declin. *ml'* i sing. num., t. ex. dat. *-lmend*, loc.-abl. *-lmegan (-lmaġan)*, hos livegan-de äter plur.: nom. *-lmet*, dat. *-tkiin*, ablat. *-ljmennán."* (Castrén-Lehtisalo 1960 : 243). Antud väite teises pooles toodud käändelõpud lat. *-[l'me]tkin* ja ablat. *-l'mennan* on moodustatud sekundaarsete postpositsionaalset algupära sufiksitate *-kin* ja *-nan* abil, mis on liitunud mitte mitmusetunnusele, vaid oma lähtepostpositsioonide kombel loomulikult genitiivilõpule *-t ~ [<] -n*. Väite esimese poole käändelõpud lat. *-lmend* ja lok.-abl. *-lmegan ~ -lmaġan* on moodustatud primaarsete käändelõppude *-nd* (< **-ntV*) ja *-jan* (< **-kVnV*) abil, mis liituvad loomulikult sõnatüvele. (Vt. Прокофьев 1935 : 33-38 Künnap 1971 : 86-99; Кузнецова, Хелимский, Грушкина 1980 : 178-182.)

Kui siis M. A. Castrén mõtles oma väitega tõesti seda, et liitsufiksitate *-l'metkin* ja *-lmennan* koosseisus on ka mitmusetunnus *-t ~ [>] -n*, võib liitsufiksiti nom. *-l'met* pidada koguni M. A. Castréni vääranalüütiliseks rekonstruktsiooniks (pro *-l'mj*, *-l'mə*): näiteks lat. *kij'metkin* (= = mitm. gen. *kij'met* + postpos. *kin*) → mitm. nom. **kij' - met* + käändelõpp *-kin*. Liiatigi leidub M. A. Castrénil Tazi murraku käändeparadigma vastava latiivilõpu lahkukirjutamise juhte: näiteks "Pl. N *-t*, G *-den*, D *-t kiin*, (*-det kiin*)" (Castrén-Lehtisalo 1960 : 142), mis latiivi *-t kin* korral lausa eksponeerib ainsuse genitiivi sellisel iseseisval kujul, et tarvitseb ta vaid analüüsida vääralt *t*-tunnuseliseks mitmuse nominatiiviks ja selle käändeparadigma tegeliku *t*-tunnuselise mitmuse nominatiiviga identifitseerida, kui ongi valmis mudel eespool toodud vääranalüütiliseks rekonstruktsiooniks ühendi *-l' mj* abil moodustatud kollektiivide jaoks. (Sulgudes olev paralleelvariant *-det kin* on

moodustatud mitmuse genitiivi abil: *-de-* on mitmusetun-
nus, *-t* aga genitiivilõpp.)

Uhtlasi ilmneb ka, et selkupi keele Tazi murrakus pole põhjust oletada ühendi *-l' m̄j* abil moodustatud kollektiivide nominatiivi korral mingi alguurali pronoomenituletise **mVtV* jälgi, nagu seda teeb J. Balázs. Hoopis iseasi on see, et J. Janhunen'i usutava rekonstruktsiooni kohaselt on siin küll tegemist alguurali interrogatiivpronoomeniga **mV >* algoome-ugri **mV(-)* ja algsamojeedi **mV(-)* (Janhunen 1977 : 91; Janhunen 1981 : 51).

K i r j a n d u s

B a l á z s , J. 1973, Funktionswerte der Pronominalität, Budapest; C a s t r é n , M. A. - T. Lehtisalo 1960, Samojedische Sprachmaterialien, Helsinki (MSFOu 122); E r d é l y i , I. 1970, Selkupisches Wörterverzeichnis. Tas-Dialekt, Budapest; J a n h u n e n , J. 1977, Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. Helsinki (Castrenianumin toimitteita 17); 1981, Uralilaisen kantakielen sanastosta. - JSFOu 77, 219-274; K ü n n a p , A. 1971, System und Ursprung der kamassischen Flexionssuffixe I. Numeruszeichen und Nominalflexion, Helsinki (MSFOu 147); К у з н е ц о в а А. И., Е. А. Х е л и м с к и й, Е. В. Г р у ш к и н а 1980, Очерки по селькупскому языку. Тазовский диалект I [Москва]; П р о к о ф ъ е в Г.Н. 1935, Селькупская грамматика, Ленинград.

А. К ю н н а п
(Тарту)

НОМИНАТИВ НА $-l' m_j$ ($? \sim -l' met$) КОЛЛЕКТИВОВ
В ТАЗОВСКОМ ГОВОРЕ СЕЛЬКУПСКОГО ЯЗЫКА

Р е з ю м е

Номинатив тазовских коллективов образуется при помощи суффикса адъективов $-l'$ и последующей за ним частицы m_j , которая идентична слову m_j 'штука, нечто'. М. А. Кастрен приводит ещё и вариант $-l' met$, но этот вариант является, по всей вероятности, ошибочным. Я. Балаж рассматривает $-met$ в $-l' met$ в качестве следа прауральского прономинального деривата $*mVtV$, но при данных обстоятельствах такое предположение недопустимо.